

K59

2620-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОЗАЧУК Світлана Анатоліївна

УДК 373.3.015.3:159.953.5:811.111 (043)

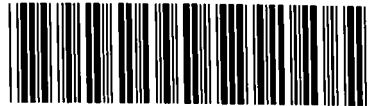
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

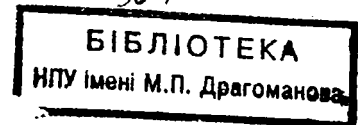
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ

100207833

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Долинська Любов Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут філософської освіти і науки,
завідувач кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Кузьменко Віра Ульянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут педагогіки і психології,
професор кафедри психології та педагогіки.

кандидат психологічних наук, доцент
Співак Любов Миколаївна,
Кам'янець-Подільський державний університет,
факультет психології,
доцент кафедри загальної та практичної психології.

Захист відбудеться *20 лютого 2008 року о 14.00 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано *15 січня 2008 року*.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.І.Пов'якель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах розбудови суверенної України, створення суспільства з новою політичною, соціальною і економічною структурою надзвичайно гостро постає потреба у освічених, творчих, активних особистостях; висококваліфікованих, компетентних фахівцях із знанням декількох іноземних мов; професіоналів, здатних запозичувати прогресивний досвід, що прагнуть до впровадження нових оригінальних ідей, взаємовигідної участі у міжнародному співробітництві, формуванні нового ставлення до нашої держави у Європі і у світі. А тому перед сучасним українським суспільством надзвичайно актуально постає проблема створення оптимальних умов для розвитку пізнавальної активності підростаючої людини – якості, без якої неможливе розкриття індивідуальності та повноцінний розвиток особистості. Провідна роль у вирішенні зазначеної проблеми належить національній системі освіти. Період молодшого шкільного віку, що характеризується стрімким становленням інтелектуальних, почуттєвих та вольових якостей, є вирішальним для розвитку пізнавальної активності. Водночас цей період є надзвичайно сприятливим для оволодіння учнями основами іноземної комунікативної компетенції.

Дослідження пізнавальної активності, як проблеми вітчизняної психолого-педагогічної науки, беруть свій початок у працях Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна. До різних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності у навчально-виховному процесі зверталися у своїх дослідженнях відомі психологи та педагоги: Л.П.Аристова, Д.Б.Богоявленська, О.І.Вишневський, Д.В.Вількєєв, Д.Б.Годовікова, М.О.Данілов, Б.П.Єсіпов, М.І.Лісіна, В.І.Лозова, А.К.Маркова, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, В.О.Моляко, Н.О.Половнікова, О.Я.Савченко, О.В.Скрипченко, І.Ф.Харламов, Т.І.Шамова, Г.І.Щукіна та інші. Психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів вивчалися Н.В.Гродською, М.Мамажановим. Педагогічний ракурс проблеми пізнавальної активності учнів початкових класів було висвітлено у працях Ш.А.Амонашвілі, І.Л.Вікторенко, Л.Д.Воронцової, Г.І.Коберник, Т.А.Торчинської, Л.В.Хітяєвої, Л.Я.Чосік.

Водночас, на тлі багатогранності вивчення проблеми та її надзвичайної актуальності, феномен пізнавальної активності залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, у наукових колах немає єдиного погляду на змістовне наповнення та дефініцію поняття „пізнавальна активність”; існують значні розбіжності у визначенні структури пізнавальної активності; відсутня чітка характеристика психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів; потребує вдосконалення методичний апарат експериментального дослідження пізнавальної активності; відсутні психологічні дослідження, присвячені визначенню комплексної системи найбільш оптимальних психолого-педагогічних умов, шляхів та засобів розвитку пізнавальної активності учнів початкової школи у процесі вивчення іноземної мови.

Значущість та недостатня розробленість теоретичних і прикладних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів під час опанування

іноземної мови зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: „Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямком “Теорія та технологія навчання і виховання у системі народної освіти”, затверджена Вченою радою університету (протокол № 6 від 31 січня 2006 року) і узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 27 червня 2006 року).

Мета дослідження полягає у теоретичному і експериментальному дослідженні психологічних характеристик та механізмів пізнавальної активності молодших школярів, а також у виявленні і обґрунтуванні комплексу психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів у процесі засвоєння іноземної мови.

В основу дослідження покладено *припущення* про те, що пізнавальна активність молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови тісно пов'язана з такими психологічними характеристиками особистості учня як самооцінка, саморегуляція, тривожність, учбова мотивація та рівень домагань, а розвиток пізнавальної активності буде більш успішним за умов як цілеспрямованого розвитку усіх її структурних компонентів (змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного, контрольно-оцінного), так і вищеназаних психологічних механізмів із дотриманням принципів гуманістично орієнтованої освіти.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези було сформульовано наступні завдання:

- 1) визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми пізнавальної активності та з'ясувати теоретико-методичні аспекти дослідження пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови;
- 2) виявити критерії, показники та рівні розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови;
- 3) експериментально дослідити психологічні особливості вікової динаміки, гендерних відмінностей та механізмів пізнавальної активності у навчальній іншомовно-мовленнєвій діяльності учнів молодшого шкільного віку;
- 4) виявити психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови;
- 5) теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати програму розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови.

Об'єкт дослідження – пізнавальна активність молодших школярів.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Методи дослідження. Відповідно до визначених завдань комплексно застосовувалися наступні методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми, класифікація, систематизація, узагальнення; спостереження, бесіди, анкетне

опитування, метод експертних оцінок, вивчення шкільної документації і продуктів діяльності учнів, активні методи навчання тощо. У ході емпіричного дослідження основним став метод психолого-педагогічного експерименту, що складався з констатувального, формувального та контрольного етапів. На кожному етапі застосовувався комплекс спеціальних методик: „Шкала явної тривожності” А.М.Прихожан; тест „Рівень домагань” (за К.Шварцладером); для дослідження саморегуляції – методика „Кількість помилок”; учбової мотивації – методика „Визначення домінуючих мотивів учіння” М.В.Матюхіної; самооцінки – методики Т.В.Дембо-С.Я.Рубінштейн, Г.Н.Казанцевої та В.Г.Щур, а також комплексна авторська методика „Визначення особливостей розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови” та ін. Обробка експериментально отриманих даних здійснювалася за допомогою версії 15,0 комп'ютерної програми Statistical Package for the Social Science (SPSS) for Windows (з використанням методів математичної статистики: кореляційного аналізу (кофіцієнтів r -Спірмена і t -Кендалла) та критеріїв Колмогорова-Смірнова, U-Манна-Уїтні, H-Краскала-Уоллеса, T-Вілкоксона та ін.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: фундаментальні положення вітчизняної психології про розвиток і становлення особистості в діяльності (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн), системний підхід у психологічній науці (К.О.Абульханова-Славська, Н.А.Бернштейн, О.В.Скрипченко), висновки про сутність активності людини та шляхи її розвитку (Л.П.Аристова, Д.Б.Богоявленська, М.І.Лісіна, В.І.Лозова, С.Д.Максименко, А.К.Маркова, В.О.Моляко, В.А.Петровський, І.Ф.Харламов, Г.І.Щукіна), результати психолого-педагогічних досліджень пізнавальної активності молодших школярів (Ш.А.Амонашвілі, І.Л.Вікторенко, Л.Д.Воронцова, Н.В.Гродська, Г.І.Коберник, В.У.Кузьменко, М.Мамажанов, Л.М.Співак, Т.А.Торчинська, Л.В.Хітяєва, Л.Я.Чосік), положення психолінгвістики про специфічність оволодіння іноземною мовою як навчальною дисципліною (Б.В.Бєляєв, І.О.Зімняя), положення гуманістично орієнтованої освіти про особистісне зростання (Г.О.Балл, І.Д.Бєх, О.І.Вишневський, А.Маслоу, К.Роджерс).

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів:

- *вперше* стосовно пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови досліджено її психологічні характеристики; з'ясовано критерії (рівень знань, умінь та навичок; допитливість; надситуативність; працездатність; інтерес; інтенсивність і виразність емоційних проявів; ініціативність; самостійність; регулярність виконання завдань; сумлінність і старанність; самоконтроль і самоорганізованість; наполегливість) та рівні розвитку (високий, середній з тенденцією до високого, середній, середній з тенденцією до низького, низький); запропоновано і апробовано комплексну методику визначення; експериментально виявлено вікову динаміку, гендерні відмінності та механізми, до яких належать: саморегуляція, самооцінка, тривожність, учбова мотивація і рівень домагань; встановлено психолого-педагогічні умови розвитку досліджуваної якості (вдосконалення її структурних компонентів та оптимізація психологічних механізмів із дотриманням принципів гуманістично орієнтованої освіти), розроблено та

впроваджено експериментальну програму розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови;

- *розширено та доповнено* поняття „пізнавальна активність” і „пізнавальна активність молодших школярів”, а також знання про психологічні характеристики пізнавальної активності, її структуру, чинники виникнення та розвитку, характерні психологічні особливості на різних етапах життя людини;

- *набуло подальшого розвитку* розуміння сутності пізнавальної активності, психологічних особливостей засвоєння іноземної мови як навчального предмету, психолого-педагогічних умов, шляхів та засобів розвитку пізнавальної активності у процесі навчання та виховання молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропонована автором комплексна психодіагностична методика може використовуватися вчителями іноземної мови та шкільними психологами для визначення рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови; програма розвитку пізнавальної активності молодших школярів, що складається з системи завдань і вправ, а також методичних рекомендацій щодо їх використання, та навчально-методичний посібник „Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами іноземної мови” стануть корисними вчителям з метою розвитку пізнавальної активності учнів у процесі навчання іноземній мові у початкових класах загальноосвітніх шкіл. Теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх психологів та педагогів у курсах: „Загальна психологія” (тема „Активність і діяльність”); „Вікова і педагогічна психологія” (теми „Молодший шкільний вік”, „Психологія навчання”, „Психологія виховання”).

Впровадження результатів дослідження здійснювалося у навчально-виховному процесі середніх загальноосвітніх шкіл I –III ступенів № 261 (довідка № 154 від 26.09.07 р.) та № 266 (довідка № 190 від 27.09.07 р.), а також на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 069/07 від 26.09.07 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень дослідження; у визначенні критеріїв та рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови; розробці методики експериментального дослідження; виявленні механізмів пізнавальної активності; визначенні психолого-педагогічних умов розвитку досліджуваної якості; у розробці програми її розвитку засобами іноземної мови. У спільній публікації (Долинська Л.В., Козачук С.А. „Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами іноземної мови”) авторськими є теоретичне обґрунтування проблеми, визначення структури пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, розробка діагностичної методики та програми розвитку пізнавальної активності учнів засобами іноземної мови (80 %).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися та отримали схвалення на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна

самосвідомість” (Київ, 2006), X Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 2007), на I Всеукраїнській науково-практичній конференції „Генезис творчості в житті особистості” (Горлівка, 2007), науково-практичній конференції „Нові технології навчання: психологічні проблеми” (Київ, 2007), Міжнародних науково-практичних конференціях „Генеза буття особистості” (Київ, 2006) і „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми” (Київ, 2007), а також на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів НПУ імені М.П.Драгоманова (2006-2007 рр.), засіданнях кафедри психології Інституту філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова (2004 – 2007 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати експериментального дослідження і висновки відображено у 9 публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, матеріали конференцій, навчально-методичний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (192 найменування) і 25 додатків. Робота містить 18 таблиць і 3 рисунки на 21 сторінці. Основний зміст дисертації викладено на 183 сторінках комп'ютерного набору. Повний обсяг дисертації становить 320 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано гіпотезу та завдання, вказано методи, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів, подано дані про обсяг та структуру роботи.

У першому розділі *„Теоретичні підходи до проблеми дослідження пізнавальної активності”* представлено теоретичні психолого-педагогічні підходи до проблеми, розглянуто психологічні характеристики та особливості пізнавальної активності у різні періоди життя людини. Надається огляд наукових досліджень, присвячених вивченню сутності пізнавальної активності, розумінню природи її виникнення і розвитку, структури, видів та рівнів.

Проблема пізнавальної активності є однією з широко досліджуваних у сучасній психолого-педагогічній науці. Існує декілька підходів до визначення поняття „пізнавальна активність”. Різні дослідники розглядають пізнавальну активність як пізнавальну діяльність (Б.П.Єсіпов, Г.В.Пугач), певне ставлення суб'єкта до пізнавальної діяльності (Л.П.Аристова), енергійну розумову, мисленеву діяльність (М.А.Данілов, І.Ф.Харламов), готовність до пізнання (Д.В.Вількєєв, М.І.Лісіна, Н.О.Половнікова), рису особистості (В.І.Лозова, М.І.Махмутов, Г.І.Щукіна) тощо. Існує також точка зору, згідно з якою пізнавальна активність – це водночас і одна з провідних особистісних властивостей учня, і якість його діяльності (Т.І.Шамова). На нашу думку, найбільш доцільним є такий психолого-педагогічний підхід до вивчення проблеми пізнавальної активності, який

розглядає цей феномен комплексно: з одного боку як рису особистості, а з іншого – у зв'язку з пізнавальною діяльністю.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемі пізнавальної активності, дозволив нам сформулювати власне визначення поняття *„пізнавальна активність”*, що розглядається у дослідженні як *соціальна властивість людини, що має природні передумови; складне особистісне утворення, яке виявляється у ставленні суб'єкта до пізнання навколишнього світу і себе у світі; якість, що втілюється через готовність та прагнення людини досягнути невідоме і найбільш повно реалізується у пізнавальній діяльності.*

Пізнавальна активність особистості, як складне інтегративне явище, має власну структуру, що охоплює як діяльнісні, так і особистісні аспекти. Основою для визначення структури пізнавальної активності як складної цілісної системи було обрано структуру навчально-пізнавальної діяльності, запропоновану О.В.Скрипченком. Отже, *структура пізнавальної активності* тих, хто навчається, – це *складна цілісна система, що поєднує у собі діяльнісні та особистісні аспекти і охоплює змістовно-операційний, інформаційний, мотиваційний, цільовий, емоційний, вольовий, комунікативний, результативний, контрольно-оцінний компоненти, а також здатності та здібності і увагу вчителя та учня, як центральних і рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу.*

У дослідженні також розглядаються види, типи та рівні прояву пізнавальної активності, що може виявлятися як потенційна і функціонуюча, ситуативна та інтегрована, нормативна та ініціативна (В.І.Лозова); адаптивна і продуктивна (А.М.Матюшкін); репродуктивно-наслідувальна, пошуково-виконавська, творча (Г.І.Щукіна).

Результати теоретичного дослідження пізнавальної активності як психологічного феномену стали основою для розгляду цього явища стосовно молодшого шкільного віку у процесі вивчення різних навчальних дисциплін, зокрема іноземної мови.

У другому розділі *„Експериментальне дослідження пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови”* розглянуто теоретико-методичні аспекти дослідження пізнавальної активності учнів початкових класів, що вивчають іноземну мову: проаналізовано психологічні особливості засвоєння іноземної мови як навчального предмету; простежено структурні особливості пізнавальної активності молодших школярів у контексті вивчення іноземної мови; визначено її критерії та рівні розвитку; подано результати експериментального дослідження вікової динаміки і гендерних відмінностей пізнавальної активності учнів початкових класів у процесі засвоєння іноземної мови; встановлено зв'язок рівня розвитку пізнавальної активності учнів з особливостями таких психологічних характеристик як саморегуляція, самооцінка, трибовність, учбова мотивація та рівень домагань.

Виявлено, що пізнавальна активність молодших школярів має своєрідні властивості, що обумовлюються як віковими особливостями учнів, так і специфічністю різних навчальних предметів. Пізнавальна активність молодших школярів відзначається недосконалістю та нестійкістю, оскільки усі її структурні компоненти у цьому віці проходять фазу становлення і зазнають значних змін.

Специфічність засвоєння іноземної мови як навчальної дисципліни, а надто її „безпредметність”, „неосяжність” та суб’єктивне відчуття складності оволодіння нею (І.О.Зімня), з одного боку утруднює вивчення цього предмету, з іншого ж (завдяки тому, що мова є засобом спілкування та інструментом пізнання) містить у собі особливо сприятливі потенційні можливості для розвитку пізнавальної активності школярів, що її вивчають. Молодший шкільний вік є тим періодом життя людини, коли створюються найоптимальніші умови для розвитку пізнавальної активності, оскільки нестабільність та недостатня сформованість окремих її компонентів цілком компенсується їхньою надзвичайною пластичністю, рухливістю, сприйнятливістю до впливів та інтенсивним розвитком, звідки випливає висновок про сензитивність молодшого шкільного віку як для вдосконалення окремих компонентів пізнавальної активності, так і для її розвитку в цілому.

Висновки та узагальнення, зроблені в результаті теоретичного дослідження проблеми, дозволили сформулювати авторське, більш повне і уточнене, визначення *пізнавальної активності молодших школярів* і розглядати це явище як *складне особистісне утворення, що знаходиться у фазі інтенсивного становлення і найповніше виявляється у пізнавальній діяльності зростаючої людини. Пізнавальна активність молодшого школяра містить у своїй основі пізнавальні та соціальні спонуки, характеризується високою емоційністю, зв'язком із довільністю, самоусвідомленням, самооцінюванням і прагненням досягти успіху.*

До констатувального експерименту було залучено 245 молодших школярів (121 хлопчик та 124 дівчинки) – учнів 2-х – 4-х класів середніх загальноосвітніх шкіл I – III ступенів № 261 та № 266 м. Києва, які вивчають англійську мову. Серед них: 52 учня 2-х класів (25 хлопчиків та 27 дівчаток), 107 учнів 3-х класів (55 хлопчиків та 52 дівчинки) та 86 учнів 4-х класів (41 хлопчик та 45 дівчаток).

Визначення психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови здійснювалося за допомогою комплексної авторської методики, в основу якої покладено наступні критерії: рівень знань, умінь та навичок; допитливість; надситуативність; працездатність; інтерес; інтенсивність та виразність емоційних проявів; ініціативність; самостійність; регулярність виконання завдань; сумлінність та старанність; самоконтроль та самоорганізованість; наполегливість. За цими критеріями визначено такі рівні розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови: високий; середній з тенденцією до високого; середній; середній з тенденцією до низького; низький. Рівень розвитку пізнавальної активності молодшого школяра у процесі засвоєння іноземної мови визначається відповідно до рівня сформованості, систематичності та цілісності прояву усіх вказаних вище критеріїв.

В результаті визначення особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови отримано такі дані: лише 3,26% молодших школярів мають високий рівень розвитку пізнавальної активності у процесі засвоєння іноземної мови; 10,20% – середній рівень розвитку пізнавальної активності, що має тенденцію до високого; 23,27% – середній рівень розвитку пізнавальної активності; 30,20 % – середній рівень з тенденцією до низького і 33,06% молодших школярів, що вивчають іноземну мову, мають низький рівень

розвитку пізнавальної активності. Дослідні дані, в яких відобразилася вікова динаміка пізнавальної активності учнів впродовж вивчення іноземної мови у початковій школі, було піддано перевірці на статистичну значущість шляхом визначення рангових кореляцій r -Спірмена і τ -Кендалла. Ця перевірка на рівні статистичної тенденції ($0,05 \leq p \leq 0,1$) продемонструвала існування слабого негативного кореляційного зв'язку ($r = -0,110$; $N = 245$; $p = 0,085$ і $\tau = -0,096$; $N = 245$; $p = 0,085$) між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів і терміном вивчення ними іноземної мови у школі. Досить низький рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови та його поступове зниження впродовж навчання у початкових класах зумовлюються численними чинниками, серед яких і психологічні особливості засвоєння іноземної мови як навчального предмету, і сповнена почуттями відчуженості та безпорадності соціальна дійсність, що, позбавляючи людину свободи вибору і відповідального ставлення, призводить до руйнування позиції суб'єкта.

Статистично значущих гендерних відмінностей у розвитку пізнавальної активності учнів, що опановують іноземну мову, дослідженням не встановлено ($p \geq 0,1$). Незначущість гендерних відмінностей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови є ще одним свідченням психологічної подібності двох статей.

На етапі констатувального експерименту було здійснено перевірку робочого припущення про зв'язок пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови з такими психологічними характеристиками учня як тривожність, самооцінка, саморегуляція, учбова мотивація і рівень домагань. Згідно з гіпотезою дослідження, зазначені психологічні характеристики розглядалися як механізми пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Для визначення рівня тривожності використовувалися: „Шкала явної тривожності” (The Children's Form of Manifest Anxiety Scale – CMAS) у адаптації А.М.Прихожан та метод експертних оцінок за А.В.Мікляєвою, П.В.Рум'янцевою. Експериментальні дані засвідчують, що у більшості досліджуваних з високим та середнім, що має тенденцією до високого рівнями розвитку пізнавальної активності тривожність є нормальною (62,50% і 56,00%) або ж дещо підвищеною (25,00% і 24,00%). Зі зниженням рівня розвитку пізнавальної активності спостерігається підвищення тривожності учнів. Зокрема, збільшується явно підвищена і дуже висока тривожність, що на низькому рівні домінує і є властивою для 19,75% і 30,86% респондентів. Шляхом кореляційного аналізу на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) виявлено наявність помірного негативного кореляційного зв'язку між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови та рівнем їхньої тривожності. Зроблено висновок, що нормальний рівень тривожності є найбільш сприятливим для розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, натомість, дуже висока тривожність, навпаки, значно перешкоджає вдосконаленню цієї якості.

Простежуючи взаємозв'язок між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів і їх самооцінкою, яка визначалася за допомогою методики

Т.В.Дембо – С.Я.Рубінштейн у модифікації Ю.О.Бабаян, методики В.Г.Щур „Сходинки” та методики Г.Н.Казанцевої, встановлено: чим нижчий рівень розвитку пізнавальної активності досліджуваних, тим менш адекватною є їхня самооцінка. Адже більшість учнів з високим рівнем розвитку пізнавальної активності оцінюють себе адекватно (75,00%), а для школярів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності найбільш властива занижена самооцінка (59,26%). Дослідженням не виявлено учнів з високим рівнем розвитку пізнавальної активності, які б мали занижену самооцінку, а також учнів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності, які б мали адекватну самооцінку. Кореляційний аналіз на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) підтвердив наявність зв'язку між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів і особливостями їх самооцінки. Одержані дані свідчать про те, що найбільш сприятливою для розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови є адекватна самооцінка. Неадекватне ж оцінювання себе і власних можливостей значно гальмує розвиток пізнавальної активності учнів.

Визначення рівня саморегуляції здійснювалося за допомогою методики „Кількість помилок”. Встановлення співвідношення між рівнем розвитку пізнавальної активності та рівнем саморегуляції діяльності у процесі вивчення іноземної мови засвідчує, що молодшим школярам з високим рівнем розвитку пізнавальної активності властива висока (37,50%) та середня (62,50%) здатність до саморегулювання своєї учбової діяльності. Зі зниженням рівня розвитку пізнавальної активності простежується поступове зниження і саморегуляції. Найнижчим є рівень саморегуляції учнів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності, 83,95% яких мають рівень саморегуляції, що є нижчим за середній. Визначення коефіцієнтів рангових кореляцій на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) свідчать про існування помірного позитивного кореляційного зв'язку між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови та рівнем саморегуляції. Таким чином, рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови значною мірою залежить від їхньої здатності до саморегуляції.

Для вивчення учбової мотивації було використано модифіковану методику М.В.Матюхіної „Визначення домінуючих мотивів учіння”. Встановлення співвідношення між характером учбової мотивації і рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови засвідчує, що для більшості учнів з високим рівнем розвитку пізнавальної активності (87,50%) властиво поєднувати соціальні та пізнавальні мотиви. Для школярів, які мають середній з тенденцією до високого рівень розвитку пізнавальної активності, в однаковій мірі притаманна як соціальна, так і поєднана – соціальна і пізнавальна – мотивація (по 40,00%). Зі зниженням рівня розвитку пізнавальної активності спостерігаємо зростання того значення, якого набувають для школярів суто соціальні мотиви у процесі вивчення іноземної мови. Зокрема, переважна більшість (60,49%) учнів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності, вивчаючи іноземну мову, керується виключно соціальними мотивами. Опрацювання даних із застосуванням критерію Н-Краскала-Уоллеса на високому рівні статистичної

достовірності ($p \leq 0,01$) демонструє існування зв'язку між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови та характером їх учбової мотивації. Зроблено висновок: домінування пізнавальної, а також поєднаної – пізнавальної та соціальної – учбової мотивації сприяє розвиткові пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Дослідження рівня домагань здійснювалося за допомогою тесту „Рівень домагань” (за К. Шварцладером) і модифікованого опитувальника І.Ф.Муханової. Отримані дані засвідчують, що для більшості молодших школярів з високим рівнем розвитку пізнавальної активності властивий високий (37,50%) та помірний (50,00%) рівень домагань. Нереалістичний рівень домагань властивий більшій частині школярів з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності (60,50%), а серед учнів із середнім з тенденцією до низького рівнем розвитку пізнавальної активності переважають такі, що мають низький рівень домагань (40,54%). Застосування методу кореляційного аналізу підтвердило наявність зв'язку між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів та їхнім рівнем домагань ($p \leq 0,01$). Результати дослідження залежності рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови від їхнього рівня домагань засвідчують, що реалістичний – високий та помірний – рівень домагань найбільш сприятливо впливає на розвиток пізнавальної активності, натомість низький та нереалістично низький рівень домагань перешкоджає вдосконаленню цієї якості.

Таким чином, результати констатувального експерименту дозволяють стверджувати, що значущими механізмами пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови є: самооцінка, тривожність, саморегуляція, учбова мотивація та рівень домагань. Розвиненість пізнавальної активності зумовлюється нормальним рівнем тривожності, адекватною самооцінкою, високою здатністю до саморегуляції, поєднанням пізнавальних і позитивних соціальних учбових мотивів, а також наявністю реалістичного – високого та помірного – рівня домагань.

У третьому розділі „*Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови*” теоретично обґрунтовуються та визначаються психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови, розглядаються змістовні та процесуальні аспекти експериментальної програми розвитку пізнавальної активності учнів. Представлено дані порівняння експериментальної та контрольної груп після завершення експериментального навчання, надаються результати опрацювання дослідних даних та їх інтерпретація.

За даними наукових досліджень визначено такі умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів: ставлення до учнів як до суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності (Г.І.Коберник); створення атмосфери співробітництва, партнерських стосунків між усіма учасниками навчально-виховного процесу (Ш.А.Амонашвілі, І.Л.Вікторенко); диференціювання та індивідуалізація навчання (І.Л.Вікторенко, Г.І.Коберник); сприяння становленню адекватної самооцінки учнів, вдосконаленню їх самоконтролю, самоорганізації (І.Л.Вікторенко, Л.Д.Воронцова, М.Мамажанов); використання змістовного оцінювання (Ш.А.Амонашвілі);

дотримання оптимального співвідношення між вимогами до учня та його реальними можливостями (Ш.А.Амонашвілі, Н.В.Гродська); поєднання групових та індивідуальних форм організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (Г.І.Коберник, Т.А.Торчинська); забезпечення навчального простору для вільного вибору навчальних завдань (Г.І.Коберник, Л.В.Хітяєва); створення проблемних ситуацій у процесі засвоєння нових знань (Л.В.Хітяєва); комплексне використання наочності (Л.В.Хітяєва); поєднання учбової діяльності молодших школярів з суспільно корисними справами (Л.Д.Воронцова).

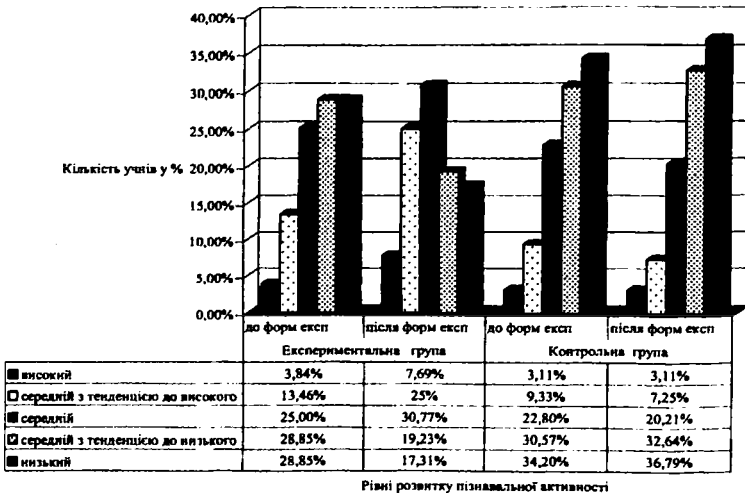
Узагальнення вищеназаних психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів дозволило нам здійснити теоретичне обґрунтування авторської експериментальної програми та визначити специфічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. Експериментальна програма розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови ґрунтувалася на принципах гуманістично орієнтованої освіти (принципі зорієнтованості на особистість учня; принципі партнерства та співпраці; принципі забезпечення гармонійного духовного, психічного, соціального і фізичного становлення людини; принципі природовідповідності; принципі індивідуалізації; принципі проблемності; принципі системності, цілісності та урівноваженості процесів навчання, виховання та розвитку) і спрямовувалася як на розвиток структурних компонентів пізнавальної активності учнів (змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного, контрольно-оцінного, а також здатностей та здібностей учнів та їхньої уваги), так і на вдосконалення її механізмів (самооцінки, рівня домагань, підвищення рівня саморегуляції, зниження рівня тривожності учнів, встановлення пізнавальної та позитивної соціальної мотивації до вивчення предмету).

Впровадження експериментальної програми здійснювалося на етапі формуального експерименту дослідження впродовж 2006 – 2007 навчального року у середніх загальноосвітніх школах I – III ступенів № 261 та № 266 м. Києва. Для цього було створено експериментальну і контрольну групи. Контрольну групу склали 193 школяр – учні 3-х та 4-х класів, що продовжували навчатися за традиційною методикою. До експериментальної групи ввійшли 52 учня двох 2-х класів. Навчання другокласників англійській мові здійснювалося за типовою навчальною програмою, яку було доповнено експериментальною програмою розвитку пізнавальної активності. У формуальному експерименті брали участь вчителі англійської мови – Аветисян В.С., Дурапова Ю.О. та Назаренко Т.В. Роль експериментатора на етапі формуального експерименту полягала у організації експериментального навчання, наданні консультацій та рекомендацій вчителям, забезпеченні необхідними матеріалами і засобами (картки, плакати, магнітофонні записи тощо), спостереженні за перебігом навчання та внесенні коректив як у саму програму, так і у роботу вчителів.

Експериментальна програма включала три етапи: пропедевтичний, основний та узагальнювально-закріплювальний. Пропедевтичний етап, насамперед, було присвячено створенню позитивного емоційного клімату в класі; встановленню

довірчих, партнерських стосунків. У цей період особлива увага приділялася створенню робочої, продуктивної атмосфери під час занять, дотриманню правил поведінки у класі, здатності учнів керувати собою. Основний етап експериментального навчання присвячувався безпосередньому і цілеспрямованому вдосконаленню окремих структурних компонентів пізнавальної активності та розвитку її механізмів. У експериментальному навчанні широко використовувалися активні методи навчання (елементи психологічного тренінгу, ігрові та релаксаційні техніки, метод проєктів, елементи арт-терапії тощо), а також такі форми роботи на уроці як індивідуально-масова, парна, групова, міжгрупова. На узагальнювально-закріплювальному етапі здійснювалося повторення та закріплення усього раніше засвоєного. Для цього використовувалися вже знайомі учням з попередніх етапів експериментального навчання завдання, ігри та техніки. Деякі вправи були дещо змінені і модифіковані з метою створення ефекту новизни та умов для перенесення раніше набутих вмінь і навичок, а також кращого засвоєння матеріалу.

Запропонована експериментальна програма розвитку пізнавальної активності молодших школярів виявилася ефективною, оскільки, після завершення експериментального навчання учні, що брали у ньому участь, (у порівнянні зі школярами контрольної групи) продемонстрували вищий рівень розвитку пізнавальної активності, а також більш оптимальні показники її механізмів: самооцінки, саморегуляції, тривожності, рівня домагань, учбової мотивації. Порівняння даних, що відображають рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови до та після формувального впливу демонструє суттєві зміни цієї якості у школярів, що брали участь у експериментальному навчанні (Рис.1).

Рівні розвитку пізнавальної активності

Рис.1. Порівняльна характеристика рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів експериментальної та контрольної груп до та після експериментального навчання

В експериментальній групі 7,69% учнів характеризуються високим рівнем розвитку пізнавальної активності (проти 3,84% до початку експериментального навчання), 25,00% молодших школярів – середнім з тенденцією до високого (порівняно з 13,46%), 30,77% – середнім (проти 25,00%), 19,23% – середнім з тенденцією до низького (у порівнянні з 28,85%). Учні з низьким рівнем розвитку пізнавальної активності складають 17,31% експериментальної групи (порівняно з 28,85% до початку формуального експерименту) .

Дані експериментальної групи, опрацьовані за допомогою методів математичної статистики, на достатньому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,05$) підтверджують достовірність позитивних зрушень, що відбулися у розвиткові пізнавальної активності молодших школярів під час проведення формуального експерименту (типовий зсув – позитивний; за критерієм Т-Вілкоксона і за критерієм знаків $p = 0,002$). Водночас, результати аналогічного опрацювання даних контрольної групи на межі статистичної значущості ($0,1 \geq p \geq 0,05$) засвідчують зниження пізнавальної активності учнів у процесі вивчення іноземної мови, що пояснюється відсутністю цілеспрямованого педагогічного впливу.

Порівняння експериментальної та контрольної груп після експериментального навчання за показником рівня розвитку пізнавальної активності за допомогою критерію U-Манна-Уїтні з'ясувало, що середній ранг експериментальної групи вищий (159,20), у порівнянні з контрольною групою (113,25). А це означає, що школярі експериментальної групи, вивчаючи іноземну мову, в середньому мають більш високий рівень розвитку пізнавальної активності, ніж учні, що складають контрольну групу. Отримані результати на високому рівні статистичної значущості ($p = 0,000$) засвідчують, що рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів, які брали участь у експериментальному навчанні, дійсно є вищим порівняно з тим, що був зареєстрований в учнів контрольної групи.

Порівняння, аналіз та інтерпретація дослідних даних, отриманих у констатувальному та контрольному експериментах для експериментальної групи, а також результати їх статистичного опрацювання, свідчать про значущі зміни, які відбулися впродовж експериментального навчання з механізмами пізнавальної активності. Зареєстровано зменшення рівня тривожності учнів (типовий зсув – негативний; за критерієм Т-Вілкоксона $p = 0,065$, а за критерієм знаків $p = 0,189$), оптимізацію самооцінки (типовий зсув – негативний; за критерієм Т-Вілкоксона $p = 0,046$, за критерієм знаків $p = 0,078$), підвищення рівня саморегуляції (типовий зсув – позитивний; за критерієм Т-Вілкоксона $p = 0,010$, а за критерієм знаків $p = 0,007$), зростання пізнавальної та поєднаної – пізнавальної і соціальної – учбової мотивації (типовий зсув – позитивний; за критерієм Т-Вілкоксона $p = 0,006$, а за критерієм знаків $p = 0,005$), становлення більш високого та реалістичного рівня домагань (типовий зсув – позитивний; за критерієм Т-Вілкоксона $p = 0,030$, за критерієм знаків $p = 0,054$).

Порівняння експериментальної та контрольної груп як незалежних вибірок, що здійснювалося після завершення експериментального навчання за зазначеними вище показниками із застосуванням критерію U-Манна-Уїтні, на високому ($p \leq 0,01$) та достатньому ($p \leq 0,05$) рівнях статистичної значущості вказує на

існування відмінностей між ними: за показником тривожності $p = 0,000$; за показником самооцінки $p = 0,030$; за показником саморегуляції $p = 0,005$; за показником учбової мотивації $p = 0,000$; за показником рівня домагань $p = 0,013$.

Зафіксовані зміни проявились у покращенні успішності школярів, зростанні їхньої допитливості, більшій емоційності у процесі вивчення іноземної мови, підвищенні інтересу до предмету, збільшенні самостійності, ініціативності, а також сумлінності, старанності та наполегливості.

Підсумовуючи, зазначимо, що одержані дані підтверджують гіпотезу дослідження, згідно з якою розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови відбувається через розвиток її структурних компонентів шляхом становлення та оптимізації її психологічних механізмів за умов дотримання принципів гуманістично орієнтованої освіти. Отримані результати дозволяють зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено теоретичне узагальнення і експериментальне дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови, що здійснювалося у напрямку визначення її психологічних характеристик, структурних компонентів, вікових особливостей прояву, критеріїв, видів, типів, рівнів розвитку, вікової динаміки, гендерних відмінностей, механізмів та психолого-педагогічні умов розвитку.

1. Вивчення теоретичних підходів до проблеми пізнавальної активності засвідчує існування розбіжностей у баченні науковцями цього явища. Різні дослідники розглядають пізнавальну активність як пізнавальну діяльність; якісну характеристику пізнавальної діяльності, її компонент; певне ставлення суб'єкта до пізнавальної діяльності, готовність до пізнання; певний стан суб'єкта у процесі пізнавальної діяльності; енергійну розумову, мисленнєву діяльність; рису особистості тощо. На нашу думку, найдоцільнішим є такий підхід до вивчення проблеми пізнавальної активності, який розглядає цей феномен комплексно: з одного боку як рису особистості, а з іншого – у зв'язку з пізнавальною діяльністю. У дослідженні пізнавальна активність розглядається як соціальна властивість людини, що має природні передумови; складне особистісне утворення, яке виявляється у ставленні суб'єкта до пізнання навколишнього світу і себе у світі; якість, що втілюється через готовність та прагнення людини досягнути невідоме і найбільш повно реалізується у пізнавальній діяльності.

2. Структура пізнавальної активності тих, хто навчається, – це складна система, що поєднує у собі діяльнісні та особистісні аспекти і містить змістовно-операційний, інформаційний, мотиваційний, цільовий, емоційний, вольовий, комунікативний, результативний, контрольний-оцінний компоненти, а також здатності та здібності і увагу вчителя та учня, як центральних та рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу. Виявлено, що пізнавальна активність може існувати як потенційна і функціонуюча, ситуативна та інтегрована, нормативна та ініціативна, адаптивна і продуктивна. Пізнавальна активність школярів виявляється

на репродуктивно-наслідувальному, пошуково-виконавському та творчому рівнях.

3. Пізнавальна активність учнів початкових класів відзначається недосконалістю та нестійкістю, оскільки усі її структурні компоненти у молодшому шкільному віці проходять фазу становлення і зазнають значних трансформацій. Водночас, саме цей вік є тим періодом життя людини, коли створюються найоптимальніші умови для розвитку пізнавальної активності, оскільки нестабільність та недостатня сформованість окремих її компонентів цілком компенсується їхньою надзвичайною пластичністю, рухливістю та сприйнятливістю до впливів, а це дозволяє зробити висновок про сензитивність молодшого шкільного віку як для вдосконалення окремих компонентів пізнавальної активності, так і для її розвитку в цілому.

4. Визначення рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови – високого, середнього з тенденцією до високого, середнього, середнього з тенденцією до низького, низького – має здійснюватися за такими критеріями як рівень знань, умінь та навичок; допитливість; надситуативність; працездатність; інтерес; інтенсивність та виразність емоційних проявів; ініціативність; самостійність; регулярність виконання завдань; сумлінність та старанність; самоконтроль та самоорганізованість; наполегливість. Рівень розвитку пізнавальної активності молодшого школяра у процесі засвоєння іноземної мови визначається відповідно до рівня сформованості, систематичності та цілісності прояву усіх вказаних вище критеріїв.

5. За умов традиційного навчання іноземній мові у початкових класах середньої загальноосвітньої школи пізнавальна активність учнів розвивається недостатньо. Пізнавальна активність молодших школярів від класу до класу поступово знижується. Статистично достовірних гендерних відмінностей в розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови дослідженням не встановлено.

6. Значущими психологічними механізмами пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови є: самооцінка, саморегуляція, тривожність, рівень домагань та учбова мотивація. Виявлений зв'язок між рівнем розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі засвоєння іноземної мови і вищезазначеними механізмами засвідчує, що сприятливими умовами для розвитку досліджуваної якості є: висока саморегуляція, адекватна самооцінка, помірний рівень тривожності, пізнавальна та поєднана – пізнавальна і соціальна – мотивація, а також реалістичний – високий та помірний – рівень домагань.

7. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови повинен базуватися на ключових принципах гуманістично орієнтованої освіти (принципі зорієнтованості на особистість учня; принципі партнерства та співпраці; принципі забезпечення гармонійного духовного, психічного, соціального і фізичного становлення людини; принципі природовідповідності; принципі індивідуалізації; принципі проблемності; принципі системності, цілісності і урівноваженості процесів навчання, виховання та розвитку) і одночасно, спрямовуватися як на розвиток структурних компонентів

(змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного контрольно-оцінного, а також здатностей та здібностей учнів та їхньої уваги), так і на вдосконалення механізмів (оптимізацію самооцінки і рівня домагань, підвищення рівня саморегуляції, зниження рівня тривожності учнів, встановлення пізнавальної та позитивної соціальної мотивації до вивчення предмету) пізнавальної активності. Суттєвим для розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови є використання активних методів навчання та застосування нових форм роботи на уроці (індивідуально-масової, парної, групової, міжгрупової).

8. Психолого-педагогічними умовами, які сприяють розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, є:

- навчання, яке ґрунтується на принципах гуманістично орієнтованої освіти, насамперед, передбачає ставлення до учня як до рівноправного партнера по спільній діяльності; вільної у своєму виборі, але відповідальної особистості;
- навчання, що спрямовується на розвиток змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного, контрольно-оцінного компонентів пізнавальної активності, а також здатностей та здібностей учня і його уваги;
- високий рівень саморегуляції, адекватна самооцінка, нормальний рівень тривожності, пізнавальна та поєднана – пізнавальна і соціальна – мотивація до вивчення предмету, а також реалістичний – високий та помірний – рівень домагань.

9. Ефективність авторської програми розвитку пізнавальної активності молодших школярів підтверджується підвищенням рівня розвитку пізнавальної активності учнів у процесі вивчення іноземної мови, що виявилось у більш високому рівні засвоєння знань, володіння уміннями та навичками іншомовного спілкування; зростанні допитливості, емоційності у процесі вивчення іноземної мови, інтересу до предмету; підвищенні самостійності, ініціативності, сумлінності, старанності та наполегливості, а також у більш оптимальних показниках механізмів пізнавальної активності: саморегуляції, самооцінки, тривожності, рівня домагань, учбової мотивації, що свідчить про особистісне зростання учнів.

Проведене дослідження не охоплює усіх аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. Перспективними, на нашу думку, є такі напрямки роботи: вивчення особливостей прояву та розвитку пізнавальної активності молодших школярів із синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю; дослідження залежності пізнавальної активності школярів у процесі засвоєння іноземної мови від індивідуального стилю діяльності та інші, які і стануть предметом наших подальших досліджень.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Козачук С.А. Теоретичні підходи до розгляду феномену пізнавальної активності // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – № 10 (34). – С. 38 – 45.

2. *Козачук С.А.* Проблема вікових особливостей пізнавальної активності у вітчизняній психології // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – № 11 (35). – С. 51 – 62.

3. *Козачук С.А.* Структура пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України За ред. академіка С.Д.Максименка. К.: Міленіум, 2006. – Вип. 27. – С. 277 – 287.

4. *Козачук С.А.* Проблема розвитку пізнавальної активності молодших школярів // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. IX, част. 1. – К., 2007 – С. 199 – 207.

5. *Козачук С.А.* Вивчення іноземної мови як засіб формування міжетнічної толерантності // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред.. С.Д.Максименка, М.Л.Смульсон. – К.: Міленіум, 2007. – Т. 8, вип.. 4. – С. 174 – 182.

6. *Козачук С.А.* Пізнавальна активність як передумова становлення творчої особистості // Генезис творчості в житті особистості: Збірник наукових статей (за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції) / Відп. ред. Н.О.Полетаєва. Вип..І. – Горловка : Вид-во ГДПІМ, 2007. – С. 44 – 50.

7. *Козачук Світлана.* Пізнавальна активність особистості як багатовимірне інтегративне психічне явище // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: 36. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 25 – 27 квітня 2006 р.; У 5-ти т. / Редкол.: Тимошенко І.І. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – Т.3. – С. 111 – 114.

8. *Козачук Світлана.* Особливості пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: 36. матеріалів X Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 16 – 18 травня 2007 р.; У 6-ти т. / Редкол.: І.І.Тимошенко (відп.ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – Т.4. – С. 129 – 131.

9. *Долинська Л.В., Козачук С.А.* Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами іноземної мови. Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 101 с. (Авторськими є теоретичне обґрунтування проблеми, визначення структури пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, розробка комплексної методики визначення психологічних особливостей пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, а також програми розвитку пізнавальної активності учнів засобами іноземної мови (80 %)).

18
АНОТАЦІЇ

Козачук С.А. Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

У дисертаційній роботі представлено теоретичне узагальнення і експериментальне дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, що здійснювалося у напрямку визначення її психологічних характеристик, структурних компонентів, вікових особливостей прояву, критеріїв, видів, типів, рівнів розвитку, вікової динаміки, гендерних відмінностей, механізмів та психолого-педагогічних умов розвитку.

Доведено, що розвиток пізнавальної активності учнів у процесі засвоєння іноземної мови здійснюється шляхом вдосконалення її структурних компонентів (змістовно-інформаційного, операційного, мотиваційного, цільового, емоційного, вольового, комунікативного, контрольного-оцінного) та оптимізації механізмів (самооцінки, саморегуляції, тривожності, учбової мотивації та рівня домагань) на основі принципів гуманістично орієнтованої освіти із застосуванням активних методів навчання.

Ключові слова: пізнавальна активність, психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної активності, молодший шкільний вік, структура пізнавальної активності, психологічні особливості пізнавальної активності, психологічні особливості засвоєння іноземної мови, вікова динаміка та гендерні відмінності пізнавальної активності, психологічні механізми пізнавальної активності, програма розвитку пізнавальної активності.

Козачук С.А. Психолого-педагогические условия развития познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата психологических наук, специальность 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

В диссертационной работе представлено теоретическое обобщение и экспериментальное исследование проблемы развития познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка. Осуществлен анализ основных теоретических подходов к проблеме, рассмотрены психологические характеристики познавательной активности, особенности ее проявлений на различных возрастных этапах, дана характеристика ее структуры, установлено критерии и уровни, выявлено возрастную динамику, гендерные различия, механизмы и психолого-педагогические условия развития познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка.

Познавательная активность рассматривается в исследовании как социальное качество человека, имеющее природные предпосылки; сложное личностное образование, которое проявляется в отношении субъекта к познанию окружающего

мира и себя в этом мире, воплощается в готовности и стремлении человека постичь неизвестное, и наиболее полно реализуется в его познавательной деятельности.

Структура познавательной активности учащихся – это сложная система, которая объединяет в себе деятельностные и личностные аспекты, и охватывает содержательно-операционный, информационный, мотивационный, целевой, эмоциональный, волевой, коммуникативный, результативный, контрольно-оценочный компоненты.

Младший школьный возраст рассматривается как сензитивный для развития познавательной активности, что обуславливается чрезвычайной подвижностью, пластичностью и восприимчивостью ее структурных компонентов в этом возрастном периоде. Познавательная активность младших школьников определяется как сложное личностное образование, которое проходит фазу интенсивного становления, наиболее полно проявляется в познавательной деятельности, в своей основе содержит познавательные и социальные побуждения, характеризуется высокой эмоциональностью, связано с произвольностью, самооцениванием, самосознанием и стремлением достичь успеха.

Уровни развития познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка – высокий, средний с тенденцией к высокому, средний, средний с тенденцией к низкому, низкий – устанавливаются на основе таких критериев: уровень знаний, умений и навыков; любознательность; нацеленность; трудоспособность; интерес; интенсивность и выразительность эмоциональных проявлений; инициативность; самостоятельность; регулярность выполнения заданий; усердие и старательность; самоконтроль и самоорганизованность; настойчивость.

Указанные критерии легли в основу комплексной авторской методики определения психологических особенностей познавательной активности младших школьников в процессе изучения иностранного языка. Применение этой методики позволило установить, что в условиях традиционного обучения иностранному языку познавательная активность учеников начальных классов развивается недостаточно и, более того, прослеживается тенденция постепенного ее снижения с возрастом. Статистически достоверных гендерных различий познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка исследованием не выявлено.

Определены значимые психологические механизмы познавательной активности. К ним относятся: самооценка, тревожность, саморегуляция, уровень притязаний и учебная мотивация. Установлено, что высокий уровень саморегуляции, адекватная самооценка, нормальный уровень тревожности, познавательная и объединенная – познавательная и социальная – мотивация, а также реалистический – высокий и умеренный – уровень притязаний способствуют развитию познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка.

Дается теоретическое обоснование, рассматриваются процессуальные и содержательные аспекты формирующего эксперимента, который представляет собой внедрение и апробацию экспериментальной авторской программы по

развитию познавательной активности младших школьников при изучении иностранного языка. Экспериментальная программа основывается на принципах гуманистически ориентированного образования и нацеливается как на развитие структурных компонентов познавательной активности учеников, так и на оптимизацию ее механизмов. Существенным для развития познавательной активности учащихся является использование активных методов обучения (элементов психологического тренинга, игровых и релаксационных техник, метода проектов, элементов арт-терапии и др.), а также таких форм работы на уроке, как индивидуально-массовая, парная, групповая, межгрупповая.

Результаты экспериментального обучения проявились в повышении уровня знаний, более совершенном владении умениями и навыками иноязычного общения; возрастании интереса к предмету, увеличении самостоятельности, инициативности, усердия и старания, а также в оптимизации саморегуляции, самооценки, тревожности, учебной мотивации и уровня притязаний, что свидетельствует о личностном росте учеников, обучавшихся по экспериментальной программе.

Делается вывод, что важными и необходимыми условиями развития познавательной активности младших школьников в процессе изучения иностранного языка являются становление ее структурных компонентов и оптимизация механизмов при соблюдении принципов гуманистически ориентированного образования.

Ключевые слова: познавательная активность, психолого-педагогические условия развития познавательной активности, младший школьный возраст, структура познавательной активности, психологические особенности познавательной активности, психологические особенности усвоения иностранного языка, возрастная динамика и гендерные различия познавательной активности, психологические механизмы познавательной активности, программа развития познавательной активности.

Kozachuck S.A. Psychologo-pedagogical terms of primary schoolchildren's cognitive activity development in the process of foreign language studying. – Manuscript.

Dissertation on acquiring an academic degree of candidate in psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2008.

The dissertation presents theoretical grounds and empirical study of problem of primary schoolchildren's cognitive activity development in the process of foreign language studying, which was carried out by determination of its psychological descriptions, structural components, age features, criterions, kinds, types, levels of development, age dynamics, gender differences, machineries and also psychological and pedagogical terms of development.

The research has revealed that pupils' cognitive activity development in the process of foreign language studying is carried out by development of its structural components (informational, operating, motivational, having a purpose, emotional, volitional, communicational, checking-estimational) and optimization of machineries

(self-estimation, self-regulations, anxiety, educational motivation and pretension level) on the basis of principles of the humanism oriented education with application of active methods of teaching.

Key words: cognitive activity, psychologo-pedagogical terms of cognitive activity development, structure of cognitive activity, young foreign language learners, psychological peculiarities of cognitive activity, psychological features of foreign language studying, age dynamics of cognitive activity, psychological machineries of cognitive activity, cognitive activity development program.

Підписано до друку 25.12.2007 р. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Умовн. др. арк. 0,95

Друк різнограф. Тираж 100 прим. Зам. № 1001/01.

Підприємство УВОІ "Допомога" УСІ"

"КАПРІ"

03056, м. Київ, пров. Політехнічний 6, корп. 5 (КПІ)

Тел.: 241-71-46.

